

УДК 347.1

Наталія Семенівна КУЗНЕЦОВА,

віце-президент НАПрН України,

керівник Київського регіонального центру НАПрН України,

академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

доктор юридичних наук, професор

ЦИВІЛІСТИЧНА НАУКА ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Сьогодні ні в кого не викликає сумнівів поділ права на приватне та публічне. Дискусії дотепер точаться навколо загальної проблеми – чи зберігається за таких умов об'єктивна потреба у збереженні галузевого підходу до побудови системи права, який за часів, що минули від другої радянської кодифікації, має стрімку тенденцію до подальшої деталізації та розгалуження. Мабуть, це питання потребує спеціального розгляду і, безумовно, за активної участі представників загальної теорії права.

Водночас наповнення цивілістичної доктрини висновками щодо подальшого поглиблення приватно-правових засад у механізмі регулювання цивільних відносин стало не просто викликом часу, як це було на етапі розробки проекту Цивільного кодексу України у дев'яності роки минулого століття. Сьогодні ми бачимо інституційний розвиток сучасного цивільного права України на приватно-правовій основі, який передбачає необхідність постійного врахування тих тенденцій, які характерні для цивілізованого громадянського суспільства.

У часи, коли приймався (а тим більше – розроблявся) чинний Цивільний кодекс України, теза про те, що він має стати основою розвитку громадянського суспільства виглядала і революційною, і певною мірою доволі «екзотичною». Тоді ми тільки інтуїтивно розуміли, що саме приватне право, стрижнем якого є право цивільне, має відіграти історичну роль і у формуванні нового суспільства, і у його зміцненні та інституалізації.

Історичний перебіг подій підтвердив, що при розробці проекту Цивільного кодексу були обрані вірні правові орієнтири.

Основні засади законодавства, закріплені у статті 3 ЦК України, не тільки червоною ниткою пройшли крізь всю правову матерію кодексу, але й за його межами почали своє активне життя у правозастосовчій практиці. Це без перебільшень це можна віднести до найбільш значних здобутків Цивільного кодексу.

Однак час іде, і він несе за собою нові виклики, які ставлять перед нами нові завдання.

На перший план виходить проблема «інвентаризації» всієї матерії Цивільного кодексу України з огляду відповідності як змісту окремих інститутів сучасним стандартам, так і в цілому відповідності всієї системи (структури) кодексу цим стандартам.

Перше, над чим слід замислитись і дати цілком конкретну відповідь, якими є ці сучасні стандарти?

Мабуть, на це питання не може бути двох відповідей – проєвропейський вибір, зроблений народом України в 2013–14 роках, повертає нас обличчям до європейських підходів та тенденцій розвитку європейських приватно-правових систем.

Зауважимо, що саме ці орієнтири і були обрані при розробці проекту Цивільного кодексу України, про що неодноразово зауважувалося в нашій цивілістичній літературі і що беззаперечно забезпечувалося нормами Кодексу, не зважаючи на всі перепони в процесі його прийняття.

Разом з тим, за останні п'ятнадцять-двадцять років європейське і в цілому світове приватне право значно просунулося шляхом гармонізації. Результатом цього процесу стали міжнародні рекомендаційні акти, в яких містяться надійні орієнтири для подальшого розвитку національних приватно-правових систем. У числі цих актів, що представляють процес уніфікації приватного права, передусім слід назвати Draft Common Frame of Reference (DCFR) – Принципи визначення та модельні правила Європейського приватного права, Принципи європейського контрактного права (Принципи комісії Оле Ландо); не втратили своєї актуальності такі визнані міжнародні документи як Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу 1980 р. (Віденська Конвенція), оновлена редакція Принципів міжнародних комерційних контрактів (ред. 2016 р.) та багато інших.

Беззаперечно, що натеper є дуже актуальним проведення ґрунтовного системного аналізу цих джерел міжнародної уніфікації приватного права, акцентуючи увагу не тільки на загальних принципах, що безумовно є надзвичайно важливим, але і на розвитку окремих інститутів цивільного права та запропонованих механізмах та юридичних конструкціях, спрямованих на їх вдосконалення.

На жаль, поки в українській цивілістичній доктрині недостатньо таких досліджень, часто-густо автори звертаються лише до фрагментарного розгляду окремих положень, виходячи із бажання продемонструвати застосування порівняльно-правового методу. Навряд чи варто пояснювати, що ефективність від такого, виключно формального підходу, мізерна. Потрібен системний аналіз регулювання окремих важливих інститутів: речового права, договірного права, правового положення суб'єктів приватних відносин, деліктних зобов'язань, цивільно-правової відповідальності тощо.

Такий підхід є особливо актуальним з огляду на те, що сучасне приватне право у європейських країнах також знаходиться під впливом глобалізаційних процесів. Національні приватно-правові системи не тільки країн, що недавно приєдналися до Європейського Союзу (країн Центральної та Східної Європи, країн Балтії), а також приватно-правові порядки Франції, Бельгії, Німеччини також реформуються на основі і з врахуванням положень уніфікованих міжнародних актів. Тому проведення досліджень, предметом яких є новітні зміни

у цивільному законодавстві цих країн, буде надзвичайно корисним для українського законодавства.

Також в контексті підготовки масштабного оновлення цивільного законодавства України важливим завданням цивілістичної науки є постійний моніторинг судової практики, перш за все, постанов Цивільного касаційного Суду у складі Верховного Суду, а також постанов Великої Палати Верховного Суду по цивільних, а також господарських справах, особливо тоді, коли суд дає своє тлумачення відповідної правової норми в процесі її застосування. Ця практика повинна детально аналізуватися і враховуватися при уточненні змісту окремих цивільно-правових норм.

Аналізуючи попередній кодифікаційний досвід, слід підкреслити, що системне удосконалення законодавства, в тому числі цивільного, проводилося на основі широких наукових дискусій, предметом яких були як загальні напрямки кодифікації, так і обговорення змісту окремих цивільно-правових інститутів.

Досвід, набутий за роки чинності Цивільного кодексу України, тенденції уніфікації європейського та світового приватного права мають бути під пильною увагою вітчизняних цивілістів, обговорюватися на численних наукових зібраннях, стати предметом як дисертаційних досліджень, так і колективних та індивідуальних монографічних робіт.

Цивілістична наука на нинішньому етапі має забезпечувати процес вдосконалення цивільного законодавства України обґрунтованими висновками щодо необхідності оновлення структури ЦК, використання новітніх юридичних конструкцій, запропонованих в процесі гармонізації та уніфікації сучасного приватного права, аналізу практики застосування чинного цивільного законодавства.

Одержано 07.04.2019

УДК 347.1

Роман Андрійович МАЙДАНИК,

*завідувач кафедри цивільного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ВОЛОДІННЯ У ПРАВІ УКРАЇНИ: БАЗИС І НАПРЯМИ

1. Стан правового регулювання володіння в праві України

Вітчизняним правом не сформовано чітке розуміння інституту володіння. У Главі 31 ЦК України «Право володіння чужим майном» визначаються суб'єкти, виникнення і припинення права володіння, обов'язок недобросовісного володільця повернути майно власнику або добросовісному володільцеві (ст. 397–400 ЦК). Зазначена глава ЦК ґрунтується на ідеї про існування двох типів володіння – фактичного володіння і права володіння. Суб'єктом